

POWIETRZE (786) *sb n*

o oraz pierwsze e jasne, -é (10), -e (7); -é *OpecŻyw* (2), *Oczko*, też *SienLek* (5), *Calep* (1); -e *KochPs*, *KochMRot*, *OrzJan*, *SarnStat* (2), *GosłCast*; -é : -e *ZawJeft* (1:1).

sg *N* powietrze (173); -é (8), -e (4), -(e) (161). ◇ *G* powietrzã (201); -ã (110), -a (1), -(a) (90); -ã : -a *SkarŻyw* (7:1). ◇ *D* powietrzu (20). ◇ *A* powietrzé (101); -é (2), -e (3), -(e) (96). ◇ *I* powietrzem (86), powietrzym (12); -ym *OpecŻyw*, *KrowObr* (3), *SienLek*, *Oczko*, *Calag*; -em : -ym *BielKron* (5:3), *Mącz* (9:1), *Calep* (1:1); ~ -em (3), -(e)m (83). ◇ *L* powietrzu (181). ◇ *pl N* powietrzã (5); -ã (4), - (a) (1). ◇ *A* powietrzã (7); -ã (6), -a (1) *Mącz*.

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVI – XVIII w.*

1. Niebo, sklepienie niebieskie, kopuła zamykająca przestrzeń nad ziemią, firmament niebieski (według Biblii – materialna powłoka oddzielająca wody górne od wód dolnych, czyli ziemskich); *aer HistAl*, *Vulg*; *caelum*, *expansio*, *facies expansionis*, *firmamentum PolAnt*; *aether Mącz* (88) : Potym był defzcz wielki y ciemny obłok/ ktory tak zácmił powietrze iż przez trzy dni flońcã nie widzieli [...] Alexander począł ofiary czynić bogom śwym/ á gdy sie modlił nathychmiał sie powietrze wyiãfniło/ tak iż żadnego obłoku ciemnego nie było. *HistAl* [13]v; *RejPos* 288v; Y rzekł Bog: niech będzie powietrze w pośrodku wod/ y niech będzie przedziałem między wodami á wodami Y wczynił Bog powietrze/ y przydzielił między wodami/ ktore pod powietrzem/ między wodami/ ktore nád powietrzem/ y było tak. A nãzwał Bog powietrze niebem. *BudBib Gen* 1/6-8, *Ps* 76/17[18]; *Oczko* 6; *SkarKaz* 5a.

W porównaniu (1): A tedy [w czasie sądu ostatecznego] wczycielowie zaświecã fię iãko świãtłosc powietrza/ á ktorzy ku sprãwiedliwosci nãwrãciã mnogie/ (bẽdã) iãko gwiazdy ná wieki wieczne. *BudBib Dan* 12/3.

Fraza peryfr.: »co (A) powietrze płaszczem swym okrywa« = *ptactwo* (1): co w morzu kąpie fye głębokiem [tj. ryby]/ Tãk tẽz co y po wietrze [!] płaszczem śwym szérokiem Okrywa. Wfzyftko dziãtki fwe wiernie miłue *ZawJeft* 32.

Wyrażenie: »powietrze niebieskie« = *sklepienie niebieskie*, *kopuła nieba* (5): Dniã wtorego [Bożę] ftworzyłẽs powietrze niebieskie/ y rofkazałẽs aby wyftãpiło między wody/ y tãk ie rozdzieliło aby iedny zoftãły wzgorę/ á drugie ná dole. *BibRadz* 4.*Esdr* 6/11. *Cf* »na powietrzu«, »po powietrzu«.

Wyrażenia przyimkowe: »z powietrza« = *z nieba* (4): Wiele strzãłek twoich miły panie z powietrza wychodziło/ (*koment*) Strzãłek [Ps 76/18] to iest piorunow *WróbŻółt* aa5v, hh8; *RejWiz* 130; Siodmego dnia vyrzał [Salomon] wdzyęcźnie przyjmowãc Pãnã Bogã fwoię ofiãrę/ gdy ogień sftãpił s powietrza á ofiãrę ná ołtarzu wfzytkę ftrawił. *BielKron* 77v.

»na powietrze« = *do nieba*; *w stronę nieba*; *in aere Vulg* (3): *Leop* 4.*Esdr* 8/21; Ano też y Pãweł s. powieda/ iż był wzięt aż do trzeciego niebã. Ale obãcz czyiã sie to mocã działo (*marg*) Zadny mocã fwą nie wftãpił na powietrze (-). *RejPos* 135v.

~ *Szereg*: »do nieba, to jest na powietrze« (1): Matthias Flaccus Illyricus tego nie pozwala/ aby Pan Chryftus miał ná niebiofã wftãpić/ ále fobie wymyflã iãkieś pewne nãznãczone mieyfce/ z ktorego miał do niebã/ to iest ná powietrze wftãpić/ aby tym fpołobem fwoię moc y wladzã pokazał y obiãwił. *ReszPrz* 85. ~

»na powietrzu« = *in aere, in expansione, in firmamento PolAnt; in aera Vulg* (62): Matuchna z zwoleniki ftála pogłądaiątz w niebo/ czekaiątz pociesseniá iego. A oto dwa anieli w biáłym odzieniu na powietrzu sie ijm vkázali *OpecŻyw* 174v; Zachmurzenie na powietrzu, defzcz, grad [!] trzaskavica. *FalZioł* V 55, V 55, 72; Ktory [Bóg] wyciągnąwłly wilgotności zgłębokiey ziemie zawiessá ie ná powietrzu według woley swoiey/ á fnich záfię wywodzi gromy y wody rozmaíte *RejPs* 201v, 152; *KrowObr* 68v; Záfz on podroźny iádąc w nocy w tey iáfności/ Nie vzywa roskofzy widząc odmienności/ Ná powietrzu ná gwiazdách/ á dnia sie nádzyewa *RejWiz* 2v, 127, 165 [2 r.]; *Leop 2.Mach* 5 arg; (arg) Znáki na powietrzu widziáne nad Ieruzálem. (-) [...] Y przydáło fię że po wśzythkim mieście/ práwie przez czterdzieści dni vkázowáło fię ná powietrzu rycerstwo biegiące/ w złothem odzieniu *BibRadz 2.Mach* 5/2, *2.Mach* 5/3; *BielKron* 121, 363v; Ecnephas, Roftápienie obłoków/ Wielki ftórm ná powietrzu. *Mącz* 99b; Ażaż kiedy wielkie Złáczenie Płánetow zwierchnich/ álbo zácmmienie ták Słóńca/ iako y Miefiącá/ álbo Komet ná powietrzu widzenie było/ przez iákiey wielkiey nędze ludzkiey ná świećie? *LeovPrzep* a3v, a4v, b, C2v, C3v, E3v; iż dziwne fregości á dziwne záburzenia będą sie vkázowác ná powietrzu. *RejAp* 138v, 138v; Othoż gdy sie vkazála gwiazdá ná powietrzu/ kthora tháka nigd(y) przed tym nie była: tedy ci pogáńscy Mędrzy [...] fzli zá oná gwiazdá *RejPos* 35, 5, 7, 9v, 18, 20v (11); Ażáfz nie widamy ná powietrzu rozlicznych odmian á ftráfznych burzek? áżáfz gwiazdá kthora fpokoziem siedzi? *RejZwierc* 152v; Chwalćie go niebiofá niebiefkie/ y wody/ ktore ná wierzchu niebios, (*marg*) Rozumie o obłokách wodnych/ ktore ná powietrzu/ bo to niebem zowie. (-) *BudBib Ps* 148/4, *Ps* 150/1, I 379a *marg*, *Ez* 10/1; *SkarŻyw* 25, 277 [2 r.], 396 [2 r.]; *StryjKron* 532; *CzechEpPORz* **3; Lecz kón [tj. gwiazdozbiór] między gwiazdami ná powietrzu flynie. *KochPhaen* 9; Przeciwko nim świádczą niebá: Swiádczą gwiazdy niezliczoné/ Na powietrzu zápaloné. *KochFrag* 18; *WujNT 1.Thess* 4/17; *SkarKaz* 5a, b [2 r.], 6a.

~ *Wyrażenia*: »na powietrzu niebieskim« = *in expansione caelorum(-i) PolAnt* (3): Niech będą swiátlá ná powietrzu niebiefkiem áby przedzielenie (czyniły) miedzy dniem y miedzy nocá *BudBib Gen* 1/14, *Gen* 1/15, 17.

bibl. »na powietrzu wysokim« (1): O dwoiákich wodách tu wzmiánká iest o tych ktore fą pod rozpoftzeniem [tj. sklepieniem niebieskim]/ iáko morze/ y rzeki [...]. Też y o tych ktore fą nád rozpoftzeniem/ iáko obłoki dzdzowe ná powietrzu wyfokim nád námi. *BibRadz* I 1b *marg*.

Szeregi: »na powietrzu, na niebie« (1): Micat ignibus aether [...], Błyska sie ná powietrzu ná niebie. *Mącz* 220c.

»i na ziemi, i na powietrzu« (1): raczył im [Jezus ludowi izraelskiemu] okázác iefzcze w dziećinftwie fwoim/ y ná zyemi/ y ná powietrzu/ iáwne znáki o sobie á o Boftwie fwoim *RejPos* 81. ~

»po powietrzu, po obliczu powietrza« (3:1): *Leop Ps* 17/12; *BudBib* I 1b *marg*; Ten [Bóg] z lochów ziemfkich obłoki wyciąga/ Y po powietrzu fzyrokim rościága. *KochPs* 197.

~ *Wyrażenie*: »po powietrzu niebieskim« = *pod sklepieniem niebieskim* (1): Y rzekł Bog: niech płódzą wody płód duřzą żywiący y ptáftwá latające nád ziemią: po powietrzu niebiefkim [*super terram, facies expansionis caelorum*]. (*marg*) wł. po obliczu powietrza rć. Ale to obyczáy mowy Ewreyskiey. (-) *BudBib Gen* 1/20. ~

Przen (1) :

Wyrażenie przyimkowe: »na powietrze« = *wielki, sięgający do nieba* (1): Bo wielkie aż do niebios miłofierdzie twoie [Boże]/ y aż ná powietrze [usque ad caelos] prawdá twoiá. *BudBib Ps 56/10*[11].

2. *Przestrzeń między niebem a ziemią, przestworza (sfera, w której żyją ptaki, też, według dawnych wierzeń, sfera działania złych duchów); aer HistAl, PolAnt, Mącz, Vulg; emisperium HistAl; caelum(-i) PolAnt (110) : FalZioł IV 29c; była tákowa wielkość y gęstość łtrzał/ iż tez wšytko powietrze nápełnione łtrzałámi HistAl F4; Też wiełz iáko powietrze iełt onymi duchy/ Ták mocnie ófadzono/ co zowá złyduchy. RejWiz 138v; Aer. Powietrze/ to yełt/ dálekość álbo równość miedzi Niebem á Ziemią/ miedzi cztermi żywioły yeden. Mącz 4d, 392c; RejAp 101v, 175; Íż Piotr S. był w Rzymie połpołu z Páwłem S. á tám Symona czárnoksiężniká z powietrza z rzučil *SkarŻyw 279*; [Niech będzie vtwiérdzenie [Gen 1/6].] Co tu Lácińńki tłumacz *Firmamentum* [...], to iełt vtwiérdzeniem ábo twiérdzą zowie/ to inni z Zydowikiégo [...] *Rakiah, Expansio*, rościąg/ rościągnienie ábo powietrze przekłádáią. Przez co łie rozumie wizytko to *spatium*, y ten wšytek przeciąg który iełt nád námi/ od zemie aż do niebá/ który w łobie ma y powietrze y niebo. Przetóz yi téz łam Pan Bog názwáł niebem/ *ver: 8.* które w piłmie S. dwoiákie łie náyduie: Niebo gwiazdzíłtę/ y niebo powietrzne. O piérwšym ták mówi: *ver: 14.* Niech będá śwíátlá ná vtwiérdzeniu/ ábo ná rościęgu niebieskim. Y *ver. 16.* Aby śwíećíły ná rościęgu niebieskim. A o wtórym *ver: 7.* Y vczył Bóg vtwiérdzenie/ ábo ten rościąg; y przedziłł wody które były nád vtwiérdzeniem/ od tych które pod vtwiérdzeniem były: to iełt/ wody które były nád powietrzem/ od tych ktore łą ná zemi pod powietrzem. *WujBib 2b*].*

W *połączeniach szeregowych* (10): *RejWiz 115*; od tego woiowania okrutnego nie tylo zemiá/ ále y morze. Náóftátek y powietrze y to od gwałtow iego próżne niebyłó *BiałKaz H3v*. *Cf* »na powietrzu«, »po powietrzu«, »w powietrzu«.

W *przeciwstawieniu*: »ziemia, morze ... powietrze« (1): Z zemie też wšytki pożytki bierzemy/ z morzá ryby/ s powietrza ptaki *HistAl K4*. *Cf* też »na powietrzu«, »po powietrzu«.

W *porównaniach* (4): Bowiem práwe łłáchectwo iełt iákaś moc dziwna [...]. Ktora by buyny Orzeł po powietrzu lata/ A nigdy łie niełufznych przypadkow nie chwata. *RejWiz 98v; BielSen 6*. *Cf* »na powietrzu«.

Zwrot: »po powietrzu latać, latający, bujác; po wysokoći powietrza bujác; na powietrzu latać, latający« [szyk zmienny] (6:1:1;1;3:1): *BierEz G2; FalZioł IV 29c*; Iełli Pan Bog ptałski lataiące po powietrzu żywi/ [...] dáleko wiecey ciebie pożywi *KrowObr 149*; Wierz mi że ten miłtrz [tj. czart] vmie/ kiedy Pan dozwoli/ Gdy łobie po powietrzu ták buia po woli. *RejWiz 150, 13v, 98v, 166v, 167v*; á dobre [tj. dobrych ludzi Bóg opatruje] iáko łokolętá/ ktore nadobnych ptałzkow z młodu wżywáią/ á potym łobie po wyłokoći powietrza rołkołznie buiáią. *RejZwierc 148; CzechRozm 130v*; y zpuściwłzy łię z gory [*Szymon Czarnoksiężnik*]/ począł ná powietrzu latać (bo go czárći niełli) *SkarŻyw 601, 601; BielSen 6; [WerReguła 111]*.

Wyrażenia: »książę zwierzchność mające na powietrzu, [władzy powietrza]« = *szatan, Lucyfer* (1): Y Was (*marg*) ożywił. [...] (–) ktorzyście byli vmárli dla wyłtepkow y grzechow wálznych/ (w ktorycheście niekiedy chodźili wedle wieku śwíátá tego/ według książęciá zwierzchność máiącego ná tym powietrzu [*secundum principem potestatis aeris huius*]/ Duchá ktory teraz moc pokázuie w

łynách niepoślufznych) *WujNT Eph 2/2*; [według książęciá wlády powietrza tego (*marg*) który ma wládzá y mieřzka ná tym powietrzu (-) *WujBib Eph 2/2*].

»mierne powietrze« = *jedna ze sfer wyróżnianych w przestrzeni między niebem a ziemią (2)*: ále [Turcy] mniamáią mieć żywot błogofławiony wieczny po śmierci cielesnie/ to ieřt w Ráiu rořkofzy/ gdzie ieřt ogrod wod rořkofzney łłodkořci pod przezroczyřtym niebem/ á miernym powietrzem od Bogá włádzonym *BielKron 260v*. Cf »w miernym powietrzu«.

»okrąg powietrza« (1): Wylały wody obłoki/ grom vczyniły powietrza [...]. Głos gromu twego ná okręgu (powietrza) [*in rota*] *BudBib Ps 76/17*[18].

»na wysokość powietrza« = *wysoko w górę, do góry; in aere, ad superiores emisperium HistAl (2)*: była tám gorá bárzo wyřoka/ ná ktorą gdy wředł Alexander/ widziáło řie mu iákoby blisko niebá był. Thedi vmyřlił w řwym řercu řpráwić tho iákoby go Gryřowie mogli podnieřć ná wyřokofć powiethrza *HistAl M5, M4v*.

Szereg: »niebo, (i) powietrze« (2): Pełno niebo/ powietrze/ řtworzenia dziwnego/ Ktorzy řie przypátruią wielmořnořci iego. *RejWiz 115, 128v*. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.*]

Wyrażenia przyimkowe: »z powietrza« = *z góry (4)*: iř [wiatry] wřburzyły obłoki ták iř ptacy iákoby proch řpowietrza lećieli/ á pádáli dobrowolnie przed namioty ich. *RejPs 115v, 155v* [2 r.]; Heliařzá řřtápiwřzy s powietrza woz ogniřty/ gwałtownie pochwycił *RejPos 135v*.

»na powietrze« = *do góry, w przestworza (7)*: y řywi y vmárli ná powietrze pořtáwieni być muřzá. *RejAp 172v, 87v*; Ano Enoch wzięt ná powietrze/ nie wiemy gdzie řie podziáł. *RejPos 135v, 7*; řywi ktorzy nie vmřá ná on czás [*podczas sądu ostatecznego*]/ vřlyřzeniem tráby/ y przenieřieniem řię ná powietrze śmierci řkuřzá *SkarKaz 6b*; álbo w lámentliwá łářkófkę řie przekinie/ [...] Wřbiie řie ná powietrza řwoim chyřym lotem *GosřCast 52*; *KlonWor 43*; [*GilPos 210, 212*].

»na powietrze« = *z nieba, w dół; in aerem PolAnt, Vulg (4)*: Zátym řiodmy Anioł wylał báńkę řwoię ná powietrze (*marg*) Przeciřwko řłym duchom y wřzem fáłřzywym náuczyřcielom to piřze. (-) *BibRadz Apoc 16/17*; *RejAp 138*; *WujNT Apoc 16 arg, 16/17*.

»na powietrzu« = *in aere HistAl, Mącz (38)*: *RejPs 97v*; y vřlyřzeli głos ná powietrzu mowiący *HistAl K7*; *LubPs řř3v marg*; Fige czártowřkye ná powietrzu *RejWiz 150v marg, 10, 114v, 150v, 160, 171v, 194, Cc5v*; Aves librant corpus in aere, Záwieřzáyá řie ná powietrzu. *Mącz 192c*; Bo Aryřtoteles w pierwřszych Kłięgách řwoich/ ktore nápiřáł o Rzeczách rodzácych řie ná powietrzu/ bárzo mądrze dowodři: ře zá pewne Biegi niebieřkie řpráwuią tu ná řwiećie rzeczy wřzytkie *LeovPrzep a3*; *RejAp 139*; *RejPos 331*; temu to człowiekowi iuř nie tylko ziemiá/ ále y řkáły/ gory/ morzá/ láły/ wody/ rozliczne drzewa niemogá řywnořci dodać. Nákoniecz iey y ná powietrzu řzukáią/ dziwnemi křtały ptaki łápáiąc *RejZwierc 156*; *KochPs 40*; A dniá trzeciego vyrzáł S. Benedict duřę řiořtry řwey ná powietrzu w niebo nieřioná *Skarřyw 252, 208*; Ták odmienna [*broda*]/ ták mnořna między wieczyřtými Wiřiáłá ná powietrzu řny Platonowými [*tj. jako idea Platońska (řart.)*]. *KochBr 151*; Aerijs - Powietrniř, albo, czokol wiek řiie ná powietrzu. *Calep 35b*.

~ *W połączeniach szeregowych (5)*: ábowiem thu ieřt rořpráwá o dziwnych řpráwach niebieřkich/ [...] y o inych řpráwach co řie w řyemi y ná řyemi y ná powietrzu toczá. *RejWiz 142v, 165*; A pod

fwą mocną ręką zámknął [!] wżytki niebepieczénstwá/ ták ná ziemi/ ták ná wodzie/ ták też y ná powietrzu. *RejPos* 130v, [77]v. *Cf W tekście przysięgi.*

W porównaniach (2): *CzechEp* 326; Nędzá nález przeleciála iáko ftrzała/ y ptak ná powietrzu/ śládu iey żadnego y znáku nie málz *SkarKaz* 639b.

W przeciwstawieniu: »na powietrzu ... pod wodami« (1): On ná powietrzu ptáftwem/ pod wodámi Władnie rybámi. *KochPs* 11.

W tekście przysięgi sądowej wypowiedanej przez Żydów w Polsce (1): Ták mi Pánie Boże pomagay/ kthory f tworzył Niebo/ ziemię/ zióła/ y inne rzeczy ná Niebie/ ná powietrzu/ w Morzu/ na ziemi/ y moy żydowfki zakon vftáwił. *GroicPorz* h2v.

Szeregi: »(tak) na niebie, (jako i) na powietrzu« (2): *RejWiz* 154v; Rozpoftwienie.) To fłowo wżytko w łobie zámyka co kolwiek nád námi widác/ ták ná niebie iáko i ná powietrzu. *BibRadz* I 1b *margin.* [Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.]

»w wodzie i na powietrzu« (1): áby [człowiek] był iáko Bog ziemfki światem y to co ná nim ieft/ w wodzie y ná powietrzu y nád zwierzety y nád tym co żyje/ władnący. *SkarŻyw* 259. [Ponadto w połączeniach szeregowych i w przeciwstawieniu.]

»tak na powietrzu, jako i na ziemi« (1): Kfiązę ich [czartów] ma thez ofobne fwoie myśliwce/ iedny wietrzne drugie ziemne: ci myśliwcy nie ptakow áni záięcy gonią/ ále złości ludźiem rozmaíte wyrządzái/ ták ná powietrzu iáko ná ziemi *BielKron* 467. [Ponadto w połączeniach szeregowych 5 r.] *Cf* »na powietrzu latać«, »ksiązę zwierzchność mające na powietrzu«. ~

»po powietrzu« (19): Czemu końc v pierfi ptafzich i(e)ft oftra. (-) Bowiem one fą w vftawicznim ruchaniu, tam y fám po powietrzu fie mieszaiąc. *GlabGad* D5v; *RejWiz* 166; *Mącz* 180c; tákże y wżytká ordá iego [czarta]/ że iuz więcey nie będzie fie motác á fnowác po powietrzu/ thák iáko tho byli zwykli czynić ftráfzac a kufzac á dziwnie przesłáduiąc narody ludzkie *RejAp* 175; Ano też y Abákuk był przyniefion po powietrzu aż do Dánielá/ gdj był w iáfkini miedzy lwy poáfdzon. *RejPos* [155]v; *ModrzBaz* 126.

~ *W połączeniach szeregowych* (2): *RejPos* 132v; Onę poftugę/ którą Złyduch fynowi Bożemu wyrządzał/ nofzac go po powietrzu/ po gankách/ po gorách/ w to nákoniec obrocił/ áby Pan [...] chwałę Boską mu oddał *PowodPr* 52.

W przeciwstawieniu: »po powietrzu... w wodach« (1): Niepodobnac też to/ áby ciáło z martwych wftác miáło/ ktore po powietrzu przez ptaki/ á w wodach przez ryby/ rozniefiono bywa. *RejPos* 67v.

Wyrażenie: »po powietrzu rozniefiony« (2): frogim głodem będą wytrawieni/ A od ptáftwá po powietrzu będą rozniefieni *LubPs* gg5; *RejPos* 67v.

Szereg: »po niebu i po powietrzu« (1): Niemálz iáko Bog (ludu) fprawiedliwy/ iezdzi po niebu ná rátkunk twoy/ y w wielmożności fwey po powietrzu [equitans caelos in auxilium tui, et in magnificentia sua caelos]. *BudBib Deut* 33/26.

Cf »po powietrzu latać«. ~

»w powietrzu« (3):

~ W połączeniu szeregowym (1): A iżz temu co iedno stworzył [Bog] ná ziemi/ w wodzie/ y powietrzu/ dáć miał Páná y głowę: vczynił inne Pánu [tj. człowiekowi] mięszkánie [...] to ieft/ on rofkofzny Ray *SkarŻyw* 259.

Wyrażenie: »w miernym powietrzu« = w jednej ze sfer wyróżnianych w przestrzeni między niebem a ziemią (1): Drudzy mienia być Ray pod obłoki w miernym powietrzu *BielKron* 466v.

Szereg: »w powietrzu i w ziemi« (1): Y pewné práwo rzeczóm stworzonym [Bóg] zoftáwił. Zoftáwił to/ że z niebá w powietrzu y w ziemi Oftátni ogień zgładzi/ co okiem widziemy [tj. wszystko, co widzialne]. *ZawJeft* 36. ~

Przen: O fantazjowaniu, myśleniu o czymś nierealnym, robieniu rzeczy niemożliwych; zmyślaniu rzeczy nieprawdziwych [zawsze w wyrażeniach przyimkowych] (7) :

W przeciwstawieniu: »na powietrzu ... na ziemi« (1): *NiemObr* 179 cf »na powietrzu szukać«.

Przysłowie: Lepřza kopá gotowa niż dukatów kufa. Ktorąc więc ná powietrzu kiedy vkázuią/ A zátym cię z wolności twych iáwnie wuzuią. *CzahTr* C.

Zwroty: »na powietrzu łowić« (1): *Piscari in aere proverbium*, Ná powietrzu łowić/ To yeft tám łzukác gdzie niemáľz nic. *Mqcz* 301a.

»po powietrzu latać z myślą; myśl po powietrzu lata« (1;1): Siedzisz ty zámknąwfzy fie/ iżz nie widzisz świátá/ A mył przedię od duřze po powietrzu lata. *RejWiz* 120v, 60.

»na powietrzu ukazować (a. pokazać)« (3): *GórnDworz* X2v; Ná powietrzu coś mi vkázuiesz/ kiedyby fię tak sftáło/ owák sftáło: Siłá tak rzeczy vkázác możesz/ ále żeby fię tak gdzie sftáło/ pokázác nie możesz. *GórnRozm* B4v; *CzahTr* C.

»na powietrzu szukać« (1): Niewiem tedy/ kędyby takowego kořciołá/ ktorzyby nie błędził łzukác máią: gdy go áni w onych piřmiech Oycowłkich/ áni w vřtáwach řynodowych: [...] vpátrzyć nie mogą. Przyidzie go im kędy ná powietrzu łzukác/ gdyż go ná ziemi pokázác z trudnořciá máią. *NiemObr* 179.

a. *Przestrzeń bezpośrednio ponad ziemią (ale niezbyt wysoko)* (8) :

Wyrażenia przyimkowe: »na powietrze« = ku górze, do góry, w górę; *in aere Vulg* (4): *Leop Act* 22/23; *Ventilo*, Wieyę/ rzucam ná powietrze/ wzdy mam/ dmę. *Mqcz* 483c; á wilk w zgorę ku niebu łeb podniořłzy ná powietrze toř dopiero wyie. *CzechEp* 37; A gdy oni wołáli y miotáli řzáty řwe/ y řiřkáli proch ná powietrze [na znak wzburzenia]; rořkazał go [Jezusa] Hetman wieř do obozu *WujNT Act* 22/23.

»na powietrzu« = w górze, nie dotykając podłóřa lub na czymś umieszczonym nad ziemią (3): *Cybestor*, *Kuklarz*/ ktorzi fie ná powietrzu záwieszáya á skoki czinią. *Mqcz* 76a; bo w páłacu řwoim dał był ná powietrzu záwiesić komoreczkę máłá thák wyřoko/ gdzie ář po drabinie muřiał chodźić *GórnDworz* Gg6v; *SkarŻyw* 211.

»po powietrzu« (1): Iáko gwałtowny wicher niezgoniony Proch po powietrzu nieřie: tak y ony Anyoł niech pędzi. *KochPs* 48.

b. *Przestrzeń otwarta, znajdujaca się na zewnąřz jakiegoř pomieszczenia* (2) : *Subdiales ambulationes*, *Przechadzki*/ Powietrze pod gołym niebem. *Mqcz* 84c.

Wyrażenie przyimkowe: »z powietrza« = z zewnątrz, z dworu (1): [słyszałem] iżz gdy iego [św. Ekwicjusza] ciało w kościółku S. Wawrzyńca położone było/ wieśniak ieden ná ie⁸⁰ grobie skrżnię z zbożem położył/ niebacząc iaki tam człowiek leżał. Tedy wicher z powietrza/ innych rzeczy zaniechawłszy/ ikrżnię onę lamę wyniołł/ y daleko zárzučil *SkarŻyw* 213.

3. Niewidzialne ciało lotne wypełniające przestrzeń ponad ziemią; *aer Murm, Mymer*¹, *HistAl, PolAnt, Mącz, Modrz, Calag, Calep, Vulg, JanStat, Cn; coelum (caelum) Mącz, Cn; aura Mącz (390)*: A iże słońce nie było/ Powietrze sie oziębilo. *BierEz* S3; *Aer. Luftt Powyetrze Murm* 15; *Mymer*¹ 2v; á owoc na szypołcze nie wifil/ ale iedzi na Latorołli/ á od gorącości floneczney y od powietrza zra [tj. dojrzewa] *FalZioł* III 20b, V 56, 62, 72; iż zimie wólzelką parę lepiej widać niżli lecie, á to iż lecie powietrze iest grube w ktorim sie para zamiefla á tak sie nie vkazuie. Ale zimno wólztykie tłułtości powietrza zciaga y wyflulza przeto też ono czini czilte *GlabGad* C7v; Ale takowa figura ołtra [tj. ostrá kość w piersiach ptaka] ku takowej rzeczy iest potrzebna, ktoraby mogła powietrze rozdzielać ku łacniejłzemu lataniu *GlabGad* D5v, C7v; [Boże] ktori chodzilz na wietrznych skrzydłach. [*Ps* 103/3] (*koment*) Czulfz, prętko powietrzem wólępuiefz. *WróbZołt* hh7; Powietrza choć nie widzilz/ ále przedfię czuiefz *RejWiz* 113v; Podnieł iedno miech wzgorę/ tedy wnet do niego/ Nábierzefz pełno wólzedy powietrza wolnego. A gdy gwałtem przyciłsniefz/ wólzryłz álic łzumi *RejWiz* 149; Gdy [słońce] od ktorey kráiny daleko sie niefil/ Pewnie náłzym s iekierą bywáć po drwá w lefil. A gdy záfil [wym biegiem] też bliżey náłtápi/ Tedy z nim wdzyęczone ciepło s powietrzem przyłtápi. *RejWiz* 150v; Gdyż tám [w słońcu] nie máłz powietrza/ iákoż sie ma [słońce] [w]iecić. Gdyż flýłzimy powietrze iż tu iest zámknione/ Miedzy zyemią á niebem w łrózduko zółtáwione. *RejWiz* 154, 142v, 149 [3 r.], 150v, 151, 154 [2 r.], 154v; *BibRadz Apoc* 9/2; *Mącz* 67b, 101c, 178c; *Prot* A3v; y wyłtápił dym z oney łtudniey/ iákoby dym s piecá wielkiego/ á zámciło sie słońce y powietrze od dymu onego. *RejAp* 76, 133v; Abo gdy go [Jezusa] żydowie kámionowáć chcieli/ też tákież zniknąć a powietrzem zákryć raczył [w]ięte ciało łwoie [tj. stał się niewidzialny] *RejPos* 135v, 289; *KuczKat* 20; *Calag* 34Iá; *SkarŻyw* 206, 259 [2 r.]; Y ziemięł też dżiwne [práwił [...]]/ nápełniłes przepáć morłką/ dżiwne rybámi/ ze wólząd płynáćmi rzekámi. Wólzedył powietrzem nápełnił/ rozliczne w nim ptałtwo [práwił] *ArtKanc* 13; *Tranquillitas - Spokoinołcz* powietrzá. *Calep* 1078b, 35b; *GrabowSet* C4; *WujNT Apoc* 9/2. [Cf też 2. *Mącz* 4d.]

W połączeniach szeregowych (6): *RejAp* 131v; iż [...] [Jezus] był łilen iáko práwy mocarz/ á drzáło przed nim wólztyko łtworzenie/ niebo/ ziemiá/ morze/ powietrze *RejPos* 80, 20; ták/ że iieł ich [dwi Rzeczypospolitych] obywátele miedzy łobá áni poymuiá/ áni fię znáią: Ná ołtátek/ że też áni wody/ áni powietrza/ áni słońcá niemáią łpolnego. *ModrzBaz* 71; *SarnStat* 264. Cf *W formule*.

W porównaniach (5): Powietrze ono iáłne práwie przezroczyłte/ Przez namnieyłzey mákuły/ iáko Kryłztał czýłte. *RejWiz* 179v; *RejAp* 175. Cf »na powietrzu«, »po powietrzu«.

W formule wypowiedzianej przez urzędniá sádowego (1): Iefliłes [práwił]dliwie przyłyáglł/ ták tobie pánie Boże pomózł/ ten ktorý łtworzył z niczego Niebo y ziemięł/ Gory y przepáćci/ Powietrza y wody/ drzewá/ liłćia/ y trawęł/ y ciebie. *GroicPorz* aa2.

W charakterystycznych połączeniach: powietrze ciężkie, gęłte (2), grube (2), insze, jasne, jako kryłztał czyste, lekkie, nie mieniáć się [= niezmienne], przez namnieyłzey mákuły, przewiewájące, przezroczyłte,

skłonne ku nakażeniu, subtelne, wilgotne, wolne, zimne; powietrze jest (bywa) uczyszczone(-o) (jako kryształ) (2), oziębiło się, rozgorzało, wyszło, zaćmiło się (jest zaćmione) (3); powietrza używać; powietrze czynić [jakie: czyste, gęstsze, grubsze] (3), (wy)czyszczyć (2), pędzić po ziemi, rozdzielać, zagęszczać; powietrzem broić [= wprawiać je w ruch], wstępować [= unosić się ku górze]; przez powietrze widzieć [co]; powietrza odwilżenie, spokojność, tłustości.

Fraza peryfr.: »co siecze powietrze piory« = ptaki (1): Włzytko to/ co ieft w morzu/ włzytko co ná ziemi/ Y co siecze powietrze piory pirzchliwémi/ Oczy ku tobie wznosi/ który siedziłz w niebie KochPs 156.

Zwroty: peryfr. »rozniecać powietrza żelazy« = walczyć zbrojnie (1): Gdzie miecze cięty/ gdzie łztychowé rázy: Gdzie świat roznieca powietrza żelazy/ [...] Pierśi ku łtrzale żártkiéy obnáżoné Wolę ia widać/ niż połtrzały oné GosłCast 40.

»po powietrzu się rozwiać« (1): ále iáko proch który wicher z ziemie wzbudzi/ po powietrzu tám y lám prędko fię rozwieie/ ták przez Bołką każń każdy z nich [ludzi niepobożnych] márníe zniłzczeie. ArtKanc P20v.

peryfr. »siec powietrze (piory a. szumem skrzydeł)« = latać (3): Y což czyniłz/ powiáda/ Icaré przecz raczyłz Ták śmieie pod wiátr buiać vpadku niebaczyłz. Bacż żeś nie ná łwych łkrzydłách/ iam latalec łtary/ Mym tropem siecz powietrze nie krocząc nic zmiáry RybGęśli C; GosłCast 20. Cf Fraza.

peryfr. »powietrze skrzydły brać« = latać (1): Nie łam [orzeł, tj. pan młody] rzadkie powietrze łkrzydły bierze łwymi/ Iákaś Orlicá piękna łczy fię z nim włzędzie WitołŁut A3v.

Szeregi: »niebo i wszystko powietrze« (1): Pátrzayże [...]/ iáko fię zmieniło niebo y włzytko powietrze/ iáko fię zácmiło łłóńce/ iáko fię záttrzęłá zyemiá/ [...] żáluiać á dziwuiąc fię tákíemu okrucieńtwu/ kthore fię sítáło nád Pánem RejPos 105v. [Ponadto w połączeniach szeregowych 4 r.]

»ziemia, powietrze« (1): RejPos 109v cf W przen. [Ponadto w połączeniach szeregowych 5 r.]

Wyrażenia przyimkowe: »na powietrzu« (12): FalZioł I 70b; Wiedz też iż Hiłtorici łtarzy powiadali aby w onych krainach. zawłze widać pierze wifące napowietrzu, drudz[i] też mieniá iż łniégi y łzrony tam vłtawicźnie łpadaiaće z daleka fię widzą iakoby pierze lataiaće. MiechGlab *4v; Gdyż wodá gdy ćicho ná powietrzu widzimy iż też ćicho łtoi/ á gdy fię wiátrzem zburzy iuż theż nic burzliwłzego nie máłz. RejAp 146; Calag 429b; SkarŻyw [474] [2 r.]; A Echo ná powietrzu z trwogi fię odzywá. StryjKron 255; Calep 134b; Bo ćiało wvielbione może ná powietrzu chodzić/ y ná obłokách y wiátrách latać SkarKaz 242b; [Aż ná głóśnych kornetach krzykliwie zágráli: Dobréy myśli panowie/ łudzy wykrzykiaá/ Aże fię ná powietrzu głófy rozłégaiá. VegKmita 16].

~ W porównaniach (2): Ieden ieft y tenże Duch S. żywy y iftotny/ który zówždy z Oycem y z Synem ieft. Nie iłzby [Duch Św.] z vłt Oycowłkich y Synowłkich ták pochodził y tchniony był/ iáko fię mowá ná powietrzu rozchodzi SkarŻyw 278; Nieprzyiaciele twoi [Panie] [...] Ták zniłzczeiá iáko dym ná powietrzu ginie KochPs 96.

Szereg: »na powietrzu i na ziemi« (1): iefzcze miłsza rzecz ieft gdy fię kto obiera około tych/ ktore ná powietrzu y na ziemi nawálności bywaiá. KwiatKsiąż 14. ~

»po powietrzu« (2): Też ten dom wktorem miełzkałz/ niechay będzie daleko [...] od garbarzow/ od kułznierzow/ od mydlarzow/ ktorzy po powietrzu łmrod czyniá FalZioł V 62.~ W porównaniu

(1): A iáko proch który wicher po powietrzu noši/ Ták íprává ludzi złościwych wílytká íe roíproífy.
LubPs Bv. ~

W przen (2) : Powietrze íe też zaímuchilo/ opoki íe padały/ tzo pana íwégo żalowały *OpecŻyw* 148v; Ráduie íe zyemiá/ ráduie íe wílytko powietrze *RejPos* 109v.

Przen (3) :

Zwrot: »po powietrzu rozwiać, roztrzásać« [o *nietrwałości ludzkich zamysłów*] (1:1): A náíże póné nadzieie Po powietrzu dmá rozwieie. *KochPs* 211; *GosłCast* 10.

Wyrażenie: »grube powietrze« = *niewiedza, prymitywizm umysłowy* (1): Ale y ona nauka piękna íeít która íię około oquitości gwiazd poruizen/ wielkościach/ y różnościach obiera. Abowiem nas od tych ciemności y od grubego powietrza odwodzi *KwiatKsiąż* 13v.

α. *Według niektórych starożytnych i późniejszych filozofów: jeden z czterech żywiołów (obok wody, ognia i ziemi), element budowy wszystkich bytów* (26) : Káíanie íeít od ognia/ ílodkość od powietrza, lako przy *Cinamonie* nayduie íe: íż íeít gorzkość zílodkością zmiéízana *FalZioł* [*7]; bo każde lekaríthwo ktore w íobie ma wíeítżá część powietrza nizli inich żywiołów / íeítth barzo ílathethne bo w íobie niema grubości ziemney *FalZioł* II 4a; Iowíí. Íeít przyrodzenia męskiego/ ciepły y wilki iako y powietrze. *FalZioł* V 51, I 95a, II 2b, 4a; Niebo dziwno ípráwione s powietrza dziwnego/ A iáko ná kítaít wody/ práwie płynącego. *RejWiz* 144v; Cztery żywioły/ to íeít cztery Wilkości/ w których żywoth człowieczy zależy. Pierwíza wilgość/ Krew gorąca á wilka/ podobna Powietrzu: ma íwe mieíyíce w íercu *SienLek* 28v. [Cf też *znaczn. 2. Mącz* 4d.]

W różnych połączeniach (najczęściej szeregowych) z nazwami pozostałych żywiołów [w tym: z wymienieniem wszystkich czterech żywiołów (10)] (13): WSzelka rzecz zywiácza/ albo thez z ziemie roítácza: Ze czterzech żywiołów ítworzona albo íłożona íeít. To íeít z ognia/ z powietrza/ z wody/ y z ziemie. *FalZioł* [*7]; Żywioły czterzy íá z íwemi przyrodzonymi ípoíoby, Powietrze gorące y mokre/ ogień gorący y íuchy/ woda mokra y zimna/ ziemia zimna y fucha. *FalZioł* [*8]v, [*7]; Pożrzyíz ná dęízka ziemie [!]/ y ná íey grubości/ Páírz ná ogyeń/ ná wodę/ ná ich subtylności. Páírzayże ná powietrzu iáka przeżroczyíość *RejWiz* 113, 145v, 149, 151; *Meteora Aristotelis, Xięgi Aríítoteleíowe* w których o wyíokich rzeczách/ to yeít o obłokách powietrzu/ wodzie/ ogniu wyíokich zwíáízczá elementách á żywiołách wypííano yeít. *Mącz* 219c; Ogień/ Powietrze/ Wodá/ ty zwirzchnie żywioły/ [...] To wílytko mnie íłużyío *Prot* A3v; [íq *cztery światy*] Trzeci pod Niebem/ od Mieíyácá áż do ziemie/ gdzie íá czterzy żywioły/ Ogień/ Powietrze/ Wodá á ziemíá. *SienLek* 28,1,41; [Stwarzając świat Bóg] Rozdzielił Chaos ná cztery olády Z íwey Boskiey rády. (*marg*) Elementa. (–) Niebem otoczył wílytko íwoie dzieío [...]. Tám wieczne ognie íwoie mieíyíce máíá Y tám paíáíá. Puíte powietrze y wíátr nie oíáídy Poniżey záwííł. Ná ziemí zás pádły Morzá y rzeki/ [...] Ziemia z gorámi záíáídlá ná dole *KlonFlis* B4.

Szeregi: »ogień i powietrze« (1): Przyrodzenie Wina íeítth íłożone z ognia y s powietrza. *FalZioł* I 156b. [Ponadto w różnych połączeniach 13 r.]

»woda i powietrze« (1): [Jemiola] íeítth íłożenia ílathethnego z wody y ípowieíthrza *FalZioł* I 154d. [Ponadto w różnych połączeniach 12 r.]

Personifikacja (1):

W połączeniu szeregowym z nazwami pozostałych żywiołów (1): OKrągły świat powozi czas z zawiłą głową/ Dwą konią w wozie idą/ noc y dzień ie zową: Ziemią/ Ogień/ Powietrze/ Wodą/ cztery siołtry KochMRot C.

Wyrażenie przyimkowe: »na, w powietrzu« = *in aere Murm, Mymer*¹ (1:1): De Elementis/ et eis quae in aere generantur. Von den vier elementen/ v^on den dinge^a dy do in der lufft gegenerirt werden. O Zwywelych y o tych rzeczach ktore fye nápowyetrzu rodzaj [np. *obłok, mgła, grom, błyskawica, deszcz, grad, światłość, niepogoda, wiatr*]. *Murm* 15; *Mymer*¹ 4.

a. *Jako to, czym się oddycha (29) :* (*nagł*) Przebywanie twoie w iakiem powietrzu ma bicz. (–) CHoway fie w powietrzu zdrowem á przewiewaiączem/ á rano przeciw łłonecznemu wřchodu okna otwieray aby łłoⁿcze do gmachu wchodziło/ á powietrze w niem wyczyfciło. *FalZioł* V 61v, IV 2c, V 30v, 61v, 62; Powietrze ieft ftroz żywota. *BielŻyw* 136; *HistAl* K7v; Tu nád námi powietrze co go vzywamy/ O dobrze ie czuiemy/ choć go nie widamy. *RejWiz* 149; GDyżci Zdrowie cíelefne w mierze zależy/ mamy wiedzieć/ iżci miára ma być w rozgodzeniu fzełci rzeczy przyrodzonych: Naprzod Powietrza: wtore Iedzenia y pićia: trzećie Spania y czucia: czwarte [...]: piąte [...]: á fzołte [...] *SienLek* 2.

W połączeniu szeregowym (1): Widząc błonie zieloné/ y powietrze czyłté/ Y łłońce górnóświétné/ iálnie przeźroczyłté/ Dopiéruczko tu chćiała [*pani moja*] [...] Widzieć świat *GosłCast* 23.

W porównaniach (2): gdyż nas tá [*nauka Chrystusa*] chłodzi/ żywi/ y otrzeźwia/ ták iáko powietrze chłodzi/ żywi/ y otrzeźwia człowieká káżdego. *RejAp* 77v, 138v.

W wyjaśnieniu przenośni (1): Możymy theż thym powietrzem duchownie rozumieć wierną náukę Páńfką/ bez ktorey iáko bez powiethrza żaden żyw być nie może *RejAp* 138v.

W charakterystycznych połączeniach: *powietrze insze, nieplodne, subtelne, świebodne; powietrze chłodzi, otrzeźwia, przychodzi, żywi; powietrze czyścić (wyczyścić) (2); chować się w powietrzu [jakim].*

Wyrażenia: »powietrze czyste« (1): *GosłCast* 23 cf *W połączeniu szeregowym.*

»dobre, zdrowe powietrze« = *aura salubris Miech, Mącz; salubritas aeris, salubritas a. temperatura a. temperies caeli Cn* [szyk 6:4] (5:5): Gdyż tha Ołtrea albo ten małżyk chce vzywać lepfzego powietrza: wylezie z fkorupy aby fie ochłodził na wietrze *FalZioł* IV 38a; łoże [*chorego na żołądek*] ma też być połthawiono na powietrzu dobrem gdzie ma leżeć iżby ie wiatr podwiewał *FalZioł* 69, V 61v, 73v; przyeli do Morawy y do Bohemłkiey ziemie, y przewiedziawłzy ony krainy iż były pułte á powietrza zdrowego y ziemie plodney, połstawili oboz na gorze, kthorą zową Rzip *MiechGlab* 43; *Mącz* 21a; *Oczko* 26; *SkarŻyw* 130; *BielSen* 11; *GrabowSet* B3v.

»powietrze grube« (1): przelzi aż do grunthu iedney gory. Ták był załtęp wřzythek vciáżon s powietrza grubego [*aeris spissi*] iż też dułżność wielką círpieli. A gdy wřtępowali ná wyfokóć gry [!]/ nálezi tám powietrze subtelnieyfe [*aerem subtiliorem*] *HistAl* K7v.

»świeże powietrze« (1): iż więźniowie ktorzi długo w ciemnici bywaią, będąc wypułzczeni naprzod fie raduią fwieżemu powietrzu, ktorego gdy w fię nabierzą tuż dopiro pokarmu żadaia. *GlabGad* F5.

Przen (4) : *RejAp* 138v [2 r.], Ee4; powiłał dym cíemney náuki kácerfkiey/ iáko z wielkiego piecá wielki dym wychodzi: ktorym y łłońce Pan Chriřtus/ y powietrze/ to ieft piłmo święte (przez ktore w tym żywoćie iákoby oddech mamy) ieft zácłmione *WujNT* 860.

b. Jako źródło (rozsadnik) chorób; *pestilentia Vulg, PolAnt; pestis Vulg, Mącz; contagio Modrz* (250) : y od niemoczy kthore z powiethrz a [!] przychodzą na ludzi [*kamienie jacynkty*]: czynią ie być prześpicznemi *FalZioł* IV 54b; Też ogień w gmachu mieć zdrzewa dobrego/ bo fie niem powietrze naprawia *FalZioł* V 62v, V 62 żp, 73v; *GlabGad* K3v; *RejPs* 136; *BielKron* 247v; Powietrze ciężkie thoć nam bárzo łzkodzi/ ták młode dżiatki, iák łtäre nádchodzi/ czynią fię wrzody przeciw przyrodzeniu/ lekárłtwá nie máłz. *ArtKanc* R17.

W połączeniach szeregowych [w tym: powietrze morowe (10); jako suplikacja (1), w innych wezwaniach modlitewnych (3)] (12): proffim aby Bog [...] racził nas zachować od wżłłtkich zlich rzeczy/ Iako ty łą/ gniew boży/ męka piekielna/ wieczny łąd/ potępienie/ nagła łmierć/ Balwofalłtwo/ głod/ walka/ powietrze złe/ niemoczy cęłłkię [!]/ rołpać/ y yne złe rzeczy dułne/ y cielełne *SeklKat* T2; *RejWiz* 93v; *Leop* 4.Esdr 15/49; Pestis, Powietrze/ mór/ morowe powietrze. *Mącz* 294d; *SienLek* 58; *LeovPrzep* G3v; *LeovPrzepSamb* b3v; iegli ludzie ná Ziemi miełzkáiący grzełżyć będą/ rozładzę ich w głodzie/ álbo w mieczu/ álbo w ogniu/ álbo w łmierći/ y morowym powietrzu/ y w trzęłnieniu ziemie/ etć. *StryjKron* 6, 160; Od woyny/ głodu/ y powietrza morowego/ Wybał nas Pánie Iezu. *LatHar* 341; *PowodPr* 7, 14.

W porównaniach (5): Przełthańmy my ná prołtocie Apołtolłkiew/ łtrzeźmy fię ábychmy nie byli zwiedźieni przez Filozofią/ ktorey fię iáko powietrza złego każe łtrzedz Apołtoł. *GrzegRóżn* L4v; *GórnDworz* Hh8v; *RejPos* 334v; łámo ludzkie ná łwiećie życie/ iáłnie to pokázáć może/ iáko wiele ciężłkich złołci chodzi zá niewiádomołłciá iáko zá łlepotą/ á zá złemi zabáwámi iáko zá zárázliwym powietrzem. *ModrzBaz* 6v; *SkarŻyw* 374.

W prołbach modlitewnych (7): Oddal precz od nas powietrze morowe/ á rácz z łálki łwey łpráwić látá zdrowe/ oddal teź łrogie niemocy, y wrzody/ wżyłłtkie złe przygody. *ArtKanc* R16v, R18; *KochFrag* 29. Cf W połączeniach szeregowych.

Zwroty: »morowym powietrzem umrzeć« (1): Látá 800. Mnátá Kłiążę Czełłkie morowym powietrzem vmárł *BielKron* 321.

»nakazić się powietrzem; nakażenie powietrza [= *odpowietrza*]« (1;1): Niektorzi rutę z Orzechy włoskiewi iedzą aby fie nienakaziły powiethrzem iadowithem *FalZioł* V 62v, V 62v.

»pułścić (a. dopułścić, a. przepułścić) powietrze morowe« = *immittere pestem a. pestilentiam Vulg; mittere pestilentiam PolAnt* [szyk zmienny] (4): Dopułcił tedy Pan ná lud łfráelłki powietrze morowe/ [...] á vmárłó zá ten czás ludu [...] łiedmđzieláł tyłięcy mężow. *Leop* 2.Reg 24/15, 4.Esdr 15/49; *BibRadz* Lev 26/25; *BielKron* 30.

»powietrze zarażać (a. zarazić), kazić (a. zakażać), psować; powietrza zakażenie, zarażenie [= *zarazq*]; powietrze (jest) zarażone, skażone (a. nakażone, a. zakażone); powietrze skazi się« [w tym: *zakażone, skazi się* (1)] = *pestilentia Murm; epidimia BartBydg; aerem corrumpere a. sordidare; aer corruptus HistAl; aer venenatus Calag* [szyk zmienny] (7:3:1;1:1;10:4:1): *Murm* 79; Epidimia, powyetrze zarażone wśzhądi bąndące *BartBydg* 50; bo ten wiatr [pólłnocny] ielł na zdrowłzy á łwem przewiewaniem powiethrze łkażone zagania precz *FalZioł* V 62; bo to pewnieyłza rzecz ielł/ iz to powietrze ktore pierwej było zakażone: nie leda fie iako po wtore łkazi. Niźli powietrze ktore ielłczce nie było zarażone *FalZioł* V 73v, V 62, 72, 73v [2 r.]; Iednego teź czałfu w Attenach było

nakażone powietrze aż ludzie barzo marli *BielŻyw* 67; *RejPs* 136, 158; *LudWieś* B2v; ząię ómego dnia [*Aleksander i jego wojsko*] nádiecháli Bazyliżká [...] niewymownie śmrodliwego/ który był takowego iądu/ iż nie thylko śmrodem śwym/ ále theż y wzrokiem iáko nádaley mógł zayrzeć/ powietrze zárażał. A tak [...] tylko od famego wzroku iego pádáli vmárli. *HistAl* K8, I6v [2 r.]; iáką tu moc [*wiatry*] máią/ Ze czáfem nam gorąco/ czáfem żimno dáią. Pfiuą nam też y zboża/ y powietrze pfiuą/ Skąd fie dziwne niemocy częłto vkázuią. *RejWiz* 149v, 112v, 169v [2 r.], Cc5; *BielKron* 271; Słyżelichmy [...] / iáko była fpádłá gwiazdá z niebá ná ziemię/ iáko zácmiłá łóńce/ iáko zaráżiła powietrze *RejAp* 109v, 76v [2 r.], 110; *Calag* 503b; [Księgi Ółme/ w ktorých nauká iest vřtrzedz się powietrza zaráżonego/ To iest morowego *SienHerb* 475 (*Linde*); *UrządowHerb* 270b].

»powietrzem (*a. jadem powietrza*) zarażić (się), zarażony, zarażenie; zarażenie powietrza, od powietrza; powietrze zaraża (*a. zarażiło*)« = *adiungere pestilentiam PolAnt*; *contagione inficere Modrz [szyk zmienny]* (2:9:3;5:2;2): Kamień bezaar [...] wypádza iad przez poth, á dla tego też pomaga człowiekowi powietrzem morowem zarażonemu *FalZioł* IV 49c; Ciała [!] krwie nieczyřtey/ wilkofci złých á zbytnich pełne/ wprożnowaniu/ w obzarřtwie/ w śmilřtwie vřtawicřnym przebywaiącze/ łą ná fłónnieyřze ku zarażeniu powietrza *FalZioł* V 61; iako á ktoremi znamiony: człówieká powietrzem Morowem zarażonego Pewnie mařz poznać. [...] Naprzod gdy [...] będzie Febrą, to iest gorączką ruřzon/ tak iże mu fie będzie widziało iako by miał w łobie ogień [...] Ząię [...] iżby miał w bokoch, albo kędy ná inřzych řthronach ciała řtrzekanie/ kłócie. Iuř pewny znak iest Morowem powiethrzem zarażenia. *FalZioł* V 66v; tego czáfu narichley fie poczyna mor/ bo powietrze gorącořcią łłoneczną bywa vczyřciono/ á tak iest fłónnieyřze ku nakażeniu niżli gęłte á grube/ wřzakże nie barzo dłu^go trwa/ á tak wiele ludzi zaraża iż muřą mrzeć. *FalZioł* V 72, V 61, 61v, 65, 66v [2 r.], 67 [2 r.] (17); *BibRadz Deut* 28/21; Lántgrálá powietrze zaráżiło/ Kůřfierřth Sáłki y z żoną też rychło vmárł. *BielKron* 237; *Mącz* 294d; *RejPos* 334v; *ModrzBaz* 35v. Cf »czasu zarażenia powietrzem morowym«.

Wyrażenia: »choroba powietrza morowego, z powietrza morowego« (1:1): Niektorzy też fok wytłóczyřmy [!] z polney Drijakwie: piją/ á we dwunálcie godzin pozbywaią tey choroby złey z powietrza morowego. *FalZioł* V 69v; *CzechEp* 87.

»czasu morowego powietrza, zarażenia powietrzem morowym« (15:1): DEbową wodkłę gdy ią ktho pije rano czáfu morowego powietrza/ broni tego człówieká od iadowithego powietrza iż mu niemoże nicz zafzkodzić *FalZioł* II 6a; Dom twoy czáfu wřzelkiego morowego powietrza: tak mořeřz řprawowác. Warz w oczcie piołynek y rořą á tem krop po domu *FalZioł* V 62, kt, I 71a, III 2d, 36b, IV 57d (15); *ArtKanc* R16v řp.

»jadowite [= rozsiewające, przynoszące zarazę] powietrze; jad (*a. jadowitość*) powietrza« [*szyk* 8:4] (7;5): Orzechy włófkie po ribach iefć: iest iakoby drijakiew przeciw iadom. A gdy gich rano pożywa z rutą á z figami/ bronią powietrzu iadowiwitemu [!] y też inřzem iadom: ku řerczu przyřtępowác. *FalZioł* V 64, II 6a, III 2d, 19d, IV 50a, V 61 (11); á przetoř y on dom zaráżony zámknąć/ y ludźiam ábo się z te^go domu nieukázowác/ álbo ile tedyř z miáłtá precř wynořić rofkázowáli: rozumieiąc to być lepřzą rzecř/ niżby iádem powietrza wřzytko miáłto zaráżić fie miáło [*ut contagione sua totam civitatem inficerent*]. *ModrzBaz* 35v.

»zaraza powietrza morowego (a. złego)« (2): Vfzła zarázy powietrza złęgo *ZawJeft* 29; który wiatr [z południa] ięft fłaby/ miękki/ wilgotny y opárzyfty: zgniłość/ y zarazę powietrza morowego przynofzający. *KlonFlis* B.

»złe, zarażliwe, niezdrowe, zagnię powietrze« [w tym: zagnię i niezdrowe (1)] = *contagio* *Modrz*; *calamitosum caelum*, *gravitas caeli (ac loci)*, *inimicus a. pestifer aer*, *morbus caeli*, *pestitas* *Cn* [szyk 18:6] (19:3:1:1): *FalZioł* V 68v, V 69v; *BielŻyw* 68; CZO wihcey [!] człowieku fzkodzi ięftli zły pokarm czyli złe powietrze (-) Złe powietrze fzkodliwzē ięft. Bowiēm ono richley fzkodzi ferczu *GlabGad* K3; *SeklKat* T2; *KrowObr* 174v; A kiedy też [wiatr] przypádnie z morza zágnięgo/ Także nam też przynofi przyrodzenie ięgo/ Ze zágnię powietrze y niezdrowe będzē/ Ze y ludzjom y zyołom/ będzē fzkodzić wżędzē. *RejWiz* 149v; tām miefzkáliłmy trzy dni/ gđziēmy obaczyli ziemię bárzo nędzną/ nieurodną/ y niewęfołą/ y złęgo powietrza/ áz z inąd żywności przywozā. *BielKron* 456v; *GrzegRóżn* L4v; Wielka Niemoc przygadza fye od zbytku pićia y iedzenia/ od truciny/ od wścikęgo pía/ álbo od zmię: álbo thez od złęgo powietrza *SienLek* 58, 12; *RejPos* 133; Sāturus dzieći morzy/ y złe powietrze z chorobámi przywodzi. *CzechRozm* 6v; *ModrzBaz* 6v; Ciebie on z łowczych obierzy wyzuie/Y w zaráżliwym powietrzu rátuie *KochPs* 138; Miefzkał y ná iednym bágnišku/ ktore zowiā Orygáryum: gđzie prze fmod y złe powietrze fpuchł był/ y wlofy wżytkie ná nim opáđły/ y było ćiało ię⁸⁰ pftre ná nim iáko zmijá. *SkarŻyw* 573, 374, 480; *ArtKanc* R18; *ZawJeft* 29; *Calep* 978b; *KochFrag* 29.

Zestawienie: »morowe powietrze« = *epidemia dżumy*, *pestilentia* *Vulg*, *Mącz*, *Modrz*, *Cn*; *pestis* *Mącz*, *Cn*; *pestilens aura* *Mącz*; *mortalitas*, *pestifera labes*, *pestilitas* *Cn* [szyk 59:53] (112): Też wodka fczawkowa z driyakwiā pita: morowego powietrza broní *FalZioł* I 4c; abowiēm ktho fie chce od powietrza morowe⁸⁰ vchować/ ma krew y infze wilkołci dobre od złych vczyłci *FalZioł* V 61v; Z południa wiatr ięft na gorłzy/ bo ięft przyczynā powietrza morowego. *FalZioł* V 62; (nagł) Ktorego czału narichley morowe powietrze powftawa. (-) GDy fie iuż lato dokończawa á czas fie iuż ięfienny przybliża *FalZioł* V 72; Też takiefz driyakiew/ y takiefz *Metridatum*: fā dziwney á niewymowney pomocy naprzeciw morowemu powietrzu/ tak przed zarażeniem iáko y w zarażeniu. *FalZioł* V 73v, ††3f, I118c [2 r.], 120c, d, 146a (40); *LudWieś* A4v [2 r.], B2v, B4v; *RejKupSekl* a5; *Leop* 2.Reg 24/13; thyiąc dwie ťce y dwadziefciā y fiedm ludzi ťmierciā przyrodzonā á chorobámi/ nie morowym powietrzem/ pogrzebionych tego roku popifano. *BielKron* 288; *Pestilentia* *vexari*, Morowym powietrzem być trapión. *Mącz* 491d, 21a, 294d [2 r.]; Powietrzē morowe iáko vbięgác y odpádzác *SienLek* S[ss]4v, 124 [2 r.], 125 žp, 126 žp, 128 žp, 129 žp (12); po którym záczeniu bárzo rychło morowe powietrze w wielu Kráinach pánowáło *LeovPrzep* A3, A2v; iáko y oni [ludzie umarli] pirwzy przywáfzczáli [...] Lenartowi konie/ Antoniemu fwinie/ Sebeftianowi morowe powietrze *RejAp* 111v, 132v; był ieden ktory chwałę muchę/ kfięę nápifał: drugi chwalił quartanę febrę: [...] więc y morowego powietrza chwałā/ ięft ná pílmie *GórnDworz* K5v, Hh8v; [urzędnicy zwani *Aediles* (tj. *edyłami*)] zdrowie ludzkie ná bączności mieli: morowe powietrze/ wedle przemożenia dowćipu ludzkiego/ oddaláli *ModrzBaz* 35; Krol [...] ťam do Litwy/ choć w ten czas wielkim powietrzem morowym vdręczoney/ ná łowy odiechał. *StryjKron* 617, 617 marg; *ArtKanc* R16v, R18; *Calep* 795a; *LatHar* 125; [*SienHerb* 475 (*Linde*)]. Cf W połączeniach szeregowych, Zwroty, Wyrażenia, Szeregi.

Szeregi: »powietrze morowe (a. złe) i głód« [szyk 2:1] (3): *SkarŻyw* 30; *LatHar* 623; [*Panie*] Vchoway głodu/ y powietrza złęgo: Day wżytko dobré/ z miłosierdzia fwęgo. *KochFrag* 29. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 8 r.*]

»nagła śmierć i morowe powietrze« (1): O Święty Sebeftyanie/ [...] przyczyn fię zá námi do Pána Iezufa Chrytuła/ ábyfmy nagley śmierci/ y morowego powietrza [...] byli vchowáni. *LatHar* 439.

Przen [w tym: czego (1)] (4) :

Zwrot: »zarazić (a. zarażać) powietrze« (4): á iż iuz [*Anioł przepaści*] zárażał to wdzięczne powietrze náuki y poŧthánowienia iego świętego? *RejAp* 78; Támto był Anyoł przepásci/ niepokoiu/ á frogiego záburzenia/ który zaráził y powietrze/ to ieft pokoy/ prawdę/ y wiernną [!] áaukę ná ziemi *RejAp* 84v, 77v, 94v.

α. *Jako źródło paraliżu i (rzadziej) apopleksji (według ówczesnych przekonań) (70)* : Drugdy nie wżyŧtek człowiek bywa zaráżon/ ále iedná część/ álbo ręká álbo nogá/ álbo połowicá: á takiemu mówią/ iżby ij powietrze zaráziło. Aleć to nie iedno od powietrza/ á cześciey fnađz od zbytniego opijánia y obzárftwá. *SienLek* 61v.

Wyrażenia: »powietrzem ruszony, (być) trącon(y); powietrza ruszenie; powietrze ruszy(ło) [kogo]« = *paralyticus PolAnt, Vulg, Cn; siderari, sideratus, sidere afflatus; pestis perculit Mącz* [szyk 27:7] (23:3;5;3): Coftns [!] iefth oŧobne lekarŧstwo poŧilaiące fuche żyły/ á nawięcey gdy kogo powietrze ruŧzy/ iako paraliż/ tedy oleijek fthego ziela iefth barzo dobrí mazać pacierzej wżitek grzbiet *FalZioł* I 35b; Tedy oto niektorzy przynieŧli [*do Jezusa*] ná łóžku człowieká który był ruŧzony powietrzem [*Leop: páraliżem zaráżonego*] *BibRadz Luc* 5/18, *Luc* 5 arg; Krol Alexánder począł chorzeć z ruŧzenia powietrza. *BielKron* 403; Sideror, est sidere afflari, Powietrzem być trącón zmilknąć fie. *Mącz* 391d, 290d, 391d [2 r.]; Tedy táńże tegoŧz czału ruŧzyło Alkimá powietrze [*percussus est Alcimius*]/ á nie doŧży ŧpráwy iego/ bo zámknione fá wftá tego od tegoŧz zaráżenia/ ták iŧz nie mogł słowá przemówić *BudBib* 1.*Mach* 9/55; iefť téż chorób niemało/ co [...] cieplicámi hánować ŧye mogą: iáko łupánia/ puł głowy bolenia/ powietrza ruŧzenié/ ŧkrczenié/ wft/ ŧzyie/ álbo inŧzych członków drzenié *Oczko* 14, 16v, 17, 21v; *LatHar* 218, 534; [*Chrystus*] Vzdrawia powietrzem ruŧzonego. *WujNT Matth* 9 arg, *przedm* 34, *Matth* 8/6, 9/2 [2 r.], 6, *Mar* 2 arg (17); [*BibRadz Mar* 2/3 (Linde); *OczkoPrzymiot* 423 (Linde); *Volck* 541]. Cf *Szeregi*.

»powietrza zabicie; powietrzem zabity; powietrze zabije [kogo]« = *paraliż; chory na paraliż; (ktoś) zachoruje na paraliż* [szyk 6:4] (5;3;1): vcżiniwżi proch s piretrum/ z imbiru/ z ziela ktore zowá angellki trank/ ten proch w nos wŧrzykać iżby kichał Tym každemu człowiekowi [!] powietrzem zabitemu możefz pomocz. *FalZioł* I 141d; Mięŧo Lelkowe powiethrzem zabitym, iefť barzo zdrowe. *FalZioł* IV 25d, *4f, I 141d; Paralyticus, Ochromiony/ powietrzem zábity/ niedoŧtáteczny ná którym członku. *Mącz* 277a; [*Wino ŧzáłwijowe dobre przeciw páraliżowey y wielkiej niemocy/ źiele teź to w winie warzone/ na członek powietrzym (iáko mówią) zabity przykádáne bárzo pomaga. Cresc* 1571 255 (Linde)]. Cf *Szeregi*.

»powietrzem (jest) zarażon(y); powietrza, powietrzem zarażenie; powietrze zaraziło« = *apoplecticus Mącz, Calep, Cn; attonitus, dissolutio, sideratio Mącz; apoplexia Calep* [szyk 16:7] (15;4;3;1): *OpecŻyw* 43; *Apoplexia dum totum corpus id malum invasit, Szo der schlag den gantzen leib an kummen iŧ:*

Kyedy wlfyftko powyetrzem zaráżone cyáło yeft. *Murm* 68; Też ktoby powietrzem był zarażon/ to iefth kogoby fzlak zabił, maią mu ogolić głowę/ á to ziele rozmoczywfy w winie á przigrzać go przed ogniem/ á tak tim ciepło głowę okładać *FalZioł* I 141d; Drugie lekarztwo częfto kroć na paraliż dofwiadczone. [...] ftlucz thy rzeczy czo nalepiey możefz/ á rozpułciwfy fadło Lifie/ wmieszay ty infze rzeczy w fadło/ á k temu przyley aquam vite [...]/ á tak tą flachetną małcią v ognia namazuy członki powietrzem zarażone/ vznałz dziwną pomocz. *FalZioł* V 77, V 30v, 50v; *GlabGad* L; Święty Marćin Febry vzdrawia/ Dijabły odgania/ zarażone tżlonki powietrzem ożywia. *KrowObr* 174v, 49, 57; *BielKron* 288; Paralysis, [...] Latine dissolutio, Zaráżenie powietrzem/ chromotá ná ciele. *Mącz* 277a, 12d, 154c, 391d; *SienLek* 61v, 63 *żp*; Ták Pán Bog tey Romule poprówuiąc/ wielką ná nię niemoc Páráliżową/ álbo zaráżenia powietrza przepuścił. *SkarŻyw* 589, 30,136, 226; Apoplectici – Powu trzim [!] albo fliakiem zarazoni. Apoplexia – Zarażenie fzlakiem, powie trzeni [!]. *Calep* 82b; [*BibRadz Matth* 8/6; A ktorzy [...] polegli/ ci fą. A napierwey Bártelotus Milonus/ ktorzy iż był powietrzem zaráżony przeto go zwano párálytykiem *BazHist* 41v (*Linde*); *BiałPos* 223 (*Linde*); *WujPosN* 1584 I 72 (*Linde*)].

»zawięnienie powietrzem« = *paraliż* (1): Schlag. Slák. Zawięnienie powietrzem. Paralysis. Apoplexia. *Calag* 420a.

»złego powietrza obwianie« = *paraliż* (1): Siderari – Schnąc [*lege*: schnąć] dlia nieiakiiego złego powietrzą obwiania. *Calep* 978b.

Szeregi: »paduchowaty i powietrzem ruszony« (1): Y wodźili do niego wfzytki chore/ rozmáitemi niemocámi y boleściámi zięte/ y opętáne/ y lunátyki/ y páráliżowáte [*et daemoniacos, et lunaticos, et paralyticos*]/ y vleczáł ie. (*marg*) Po Ebr. Aram. Albo páduchowáte/ y powietrzem rużzone. (–) *BudNT Matth* 4/24. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

»paraliż, ((to) jest) zabicie powietrza([–em]) (a. gdy kogo powietrze zabije)« [*szyk* 2:1] (3): Lekarztwo na paraliz/ To iefth gdi kogo powietrze zabije w połowiczę/ albo w rękę/ albo w nogę *FalZioł* V 76v; O zámorzeniu piętych żył/ ktorą chorobę zowá niektorzy Paráliżem łácinę krzywiąc/ Drudzy zábićim powietrza. *SienLek* 62v, T[tt]2v; [*SienHerb* B#3 (*Linde*)].

»powietrzem ruszony i chromy« (1): Wiele też powietrzem rużzonych y chromych [*paralytici et claudi*] byli vzdrowieni. *WujNT Act* 8/7.

»szlak (a. szlak) to jest powietrza zabicie« (2): [*wódka rośliny zwanej kurza noga*] fmyłly wnétrzne y zewnétrzne wfzythki połpołu y gich członki naprawia y pořila/ á zachowawa od fzlaku/ to iefth od zabicia powiethrza *FalZioł* II 7b, V 51v.

4. Zaraza, epidemia; pestis *Murm*, *Vulg*, *Mącz*, *PolAnt*; pestilentia *Mącz*, *Calag*; epidimia *Murm*; lues, mortalitas *Mącz* [*w tekstach biblijnych lub do Biblii nawiązujących – traktowana jako kara zesłana przez Boga, jedna z plag*] (111) : Epidimia, morbus, populatum vagans, non solum pestilenna, sed quicunque, Eyn iegliche kranckheit die vber al/ vberhand nympt vnd regiert ader vmbgehet. Powyetrze wfłedy pánuyące. *Murm* 79, 79; To lekarstwo daway ludziem ftrażliwym/ przeciw powietrzu/ tym ktorzy bolącżki maią/ wrzedliwym *FalZioł* I 95d; Też migdały z kwiatem rucianym iefć po ranu: zachowawa dobrze od powietrza. *FalZioł* V 63, +4d, II 23 [2 r.], V 69v; *MiechGlab* *2; *LubPs* S; O Błogofławiony Rochu/ iáko wielkie fą zařlugi twoie/ przes ktore my wierzymy/ iż

od powietrza wybawieni będziemy *KrowObr* 174v, 89v; A tak Grekowie/ [...] zawnždy mieli dziwnie wymyfláne bożki. Iedny ná walki/ drugie w niemocy/ Iowifz był przeciw powietrzu *BielKron* 98; Rozmáicie iey [*królowej Barbary*] przyczynę śmierci wykłádáli/ iedni winili lekarzá/ drudzy powiádáli z vrázu po porodzeniu drudzy powietrzem *BielKron* 415v, 57v, 77; Incesserunt mortalitates in castra, Powietrze przifzlo ná woysko. *Mącz* 44b; Urbs pestilentia afflicta, Od powietrza ftreftáne [= *ukarane zarazą*]. *Mącz* 130b; Lues, Połpolita chorobá/ plagá/ powietrze które yednego czáfu ná wżifztki ludzie przypáda. *Mącz* 199a, 181a, 262a, 294d [2 r.], 313d, 487a; Oley od powietrza bárzo dobry: Weźmi kwiećia Dzwonkowego garśc/ Chebdowego dwie gárści/ Bzowego fześć gárści/ [...] *SienLek* 160, 160 *marg*; á iefli o powietrze idzie/ bierz prezerwátywy/ thedyć fie bać nie trzebá. *GórnDworz* R8v; *RejPos* 252; coraz tim bardziej około powietrza w Mazowfzu ludzie cos natręcayá. *KochList nlb* 1; [*papieże rzymscy*] onych [*świętych*] wzywáć od potrzeb niektorych rofkázáli. Iáko [...] Wáwrzyńcá od ognia/ Sebestyaná od powietrza/ Rochá od wrzodow *CzechRozm* 6v; Roku Páńskiego 1400. [...] wiele pielgrzymow przez cały rok idąc do Rzymu/ y wracájąc fię/ chorych zoftawálo/ y do Senny do onego fzpitalá Bractwá Pánný Mányey/ de la fkalá/ wiele fię ich obracálo: tak ifz fię miedzy nie/ powietrze rzuciło. *SkarŻyw* 460,480 *marg*; *BielSen* 8; *GórnRozm* H3v; *ActReg* 28; Pestifer – Śmiertelni, powietrze przinofzad. *Calep* 795b; Vrzędnik y Dworká ma mieć z látá ziołá ná lekarftwo dla owiec/ od powietrza. A tego czáfu gdy powietrze ná nie przychodzi/ dáwáć im wczás iefzcze przed tym *GostGosp* 104; (*nagł*) Porzádek około powietrza. (–) Miáfto ná dziefiátki rozdzielic: także zás ná kopy álbo ná ftá: áby Dziefiátnik wiedział co fle w dziewiáci domiech dzieie *GostGosp* 144, 120, 142, 146 [3 r.]; *KochFragJan* 3; A gdzieby powietrze przypádlo ná mieyfcu náznáczonym: tedy my mamy zá oznaymieniem páná Podfkárbięgo infzé mieyfce dla odbieránia pieniędzy náznáczyc. *SarnStat* 365.

W *połączeniach szeregowych* [*w tym: ogień (a. pożar), (i) powietrze (6); jako suplikacja (2)*] (15):*SeklKat* G3v, Y2v, Y3v; *LubPs* Y5v; przypifuiá moc ofobliwá/ temu ilowu *Tetragrammathon*/ y drugiemu kthore zowá Abrákádábrá/ iákoby ty fłowá wymówione/ y ná kárćie nápiáne/ miály odgániáć/ álbo zawniefzone náfzyi/ Febry/ ognie/ powietrze/ grády/ mietze/ y infze niebefpiefzności/ y ftkody rozmáite. *KrowObr* 100; To mowi Pan: ktożkolwiek zofthánie w tym mieście/ vmrze od mieczá/ od głodu y od powietrza *Leop Ier* 38/2; *Mącz* 294d; *RejAp* 135; *RejPos* 276v; *GrzegŚm* 66; *BudBib* 2.Par 6/28; *BiałKaz* M2; *GostGosp* 40; Od powietrza/ woyny/ y głodu wybaw. Od nagley á niefpodziewaney śmierci/ wybaw nas Pánie. *LatHar* 176, 417.

W *porównaniach* (3): od nich iáko od powietrza wćiekam. *KrowObr* B2, 205; Przetoż Aefchilus Philozof pijánftwá wyftrzegáć fie iáko zarázy y powietrza rofkázowál *Phil* 4.

W *charakterystycznych połączeniach*: *powietrze ma być sprawiono* [*czym, mnoży się, okaże się*] [= *nastąpi*], *panowało (panujące)* (3), *pokruszy [kogo]*, *przestało, przychodzi (przyszło)* [*na kogo*] (2), *przypadło [gdzie]*, *przypada (przypadnie)* [*na kogo*], *przystąpiło, roście* [= *rozprzestrzenia się*] [*z czego*], *rzuciło się, zajdzie, zajmie się, zamogło się, zaraziło [kogo]*; *powietrza pozbywáć, uchowáć (uchowanie)* (2), *uchronić się, wystrzegać się* (2); *od powietrza uciekáć, wybawić (wybawiony)* (2), *zachowawáć; od powietrza* [= *przez powietrze*] *strestany* [= *ukarany*]; *powietrze odganiáć, przynoszący, rozmnożyć* [= *rozprzestrzenic*]; *powietrzem grozić, stracic [kogo]*, *strapiony, straszyc, zabijáć [kogo]*;

przed powietrzem zbiegły; porządek około powietrza; przyczyna powietrza; lekarstwo od powietrza; olej(ek) od powietrza (2), (na)przeciw powietrzu (2), [ku pozbyciu powietrza]; prezerwatywy na powietrze [= przeciw powietrzu].

W charakterystycznych wyrażeniach przyimkowych: dla [= z powodu] powietrza, na [= przeciw] powietrze, od [= przeciw] powietrza (5), od [= z powodu] powietrza, około [= w związku z] powietrza (2), (na)przeciw [= dla ochrony przed] powietrzu (4).

Zwroty: »(prze)puścić (a. dopuścić, a. spuścić, a. przepuszczać) powietrze [na kogo, na co (żywotne)]« = zesłać zarazę; *mittere pestilentiam PolAnt* [szyk zmienny] (8): [niektórzy przytaczają] grzech Dawidow ná plác/ prze który był Pan ná lud swoy okrutne powietrze dopuścić raczył. *LubPs* T6v; *BibRadz* 2.Reg 24 arg, 2.Par 7/13; Przeto rzekł Pan Bog zálie do Moizelzá/ idź do Fáróná/ iefli ludu mego nie puści/ puščę powietrze ná wšytko bydło po wšytkim kroleŧwie iego/ iż żadne żywe nie zoŧtanie *BielKron* 29v, 56v; *RejAp* 135; *RejPos* 75v, 276v.

»powietrzem umrzeć, zdechnąć, [zginąć]; umrzeć od powietrza« (4:1:1): *Leop Ier* 38/2; Tego roku Ciołek Biłkup Płocki w Rzymie powietrzem vmárł/ miefiacá Wrześniá. *BielKron* 418v, 181 [2 r.]; ŧwiętego ŧie Sebeŧtiana boiŧz ábyŧ powietrzem nie zdechnł. *RejAp* 154v; *PowodPr* 7; [miecz z domu Dawidowego niewyŧzedł/ a dnia iednego powietrzem zginęło 70000 mężow *HerbOdpow* L7v; *Sentencja* 34v].

»zach(w)ycić (a. zachwacić), zach(w)ycenie powietrza; [powietrze zachwycone]« = zarazić się; zarażenie się [szyk zmienny] (5:6): Zálie gdyby iuz człowiek zachycił powietrza: á był prawie niemoczen/ vpuŧciwšy mu krwie dobrze/ potym mu wczynić wraczenie *FalZioł* V 73, *5b, 1154b, V 66; *RejKup* p6v; *Mącz* 507c; (*nagł*) Záchfycenie powietrza. (-) GDy kto powietrza záchfyci/ wnet mu krwie vpuŧcić z żyły która iefł nablifzła gdzie bolączkę czuie *SienLek* 124v; á w záchfyceniu powietrza/ wšytko ciało niektorzy pomázuią tym oleiem *SienLek* 160v, 126, 160v marg; [Drugie teź lekarŧstwo pewne ku pozbyciu powietrza záchwyconego *SienHerb* 541a, 452a, [487]b, 541a, B#4, C#4v].

Wyrażenia: »czas powietrza, zarażenia powietrzem« [w tym: czasu (5)] (5:1): Czáfu teź zarażenia powietrzem/ tymże obyczaiem te^{go} prochu [...] małz pożywać *FalZioł* V 73v; á thá [*Diotima*] ofiárámi ŧwemi/ odwołká čás powietrza w Athenach/ áż do dziefiáci lat. *Górndworz* Z, R8v; Czáfu powietrza zmiáftá nigdy nie wyieždzał/ ále owcom ŧwoim [tj. wiernym] fluzył *SkarŻyw* 413; *LatHar* 622, Aaa5.

»srogie, gwałtowne, ostre, wielkie powietrze« [szyk 4:3] (4:1:1:1): káplán Apolinow gniewał ŧie/ iż iego dzyewkę Ałtyomen trzymał v ŧiebie Agámemnon poimána/ dla czego proŧili go áby iá wrocił/ nie chciał: przeto wielkie powietrze pádło ná Greki iż márli bez miáry. *BielKron* 57v; A gdy Doktor powiedział/ iż ná gwałthowne powietrze/ nic mi práwi prezerwatywy nie pomoga. *Górndworz* S; *RejPos* 75v; á iż powietrze ŧrogie pánowáło/ ták w Polŧcze iáko w Litwie/ muŧiał [krol] z Witołtem y z Krolowá długi czas wpuŧzczách mieŧzkác *StryjKron* 557; *ZawJeft* 5, 39; OŠtrym powietrzem Albo chorobá Ciężká ŧrapiona Páni/ ozdoba Co przedtym była Domu wšytkiego/ Džiŧ leży wyŧchlá Z bólu wielkiego *GosłCast* 21.

Szeregi: »mor, (abo) powietrze« (2): ieflibyŧ ŧie kiedy miły Pánie rozgniewał ná ten lud [...]/ á iáki ŧrogi mor ábo iákie ŧrogi powietrze przepuŧcił ná nie *RejPos* 75v; *Calag* 375a.

»powietrze, (i) głód« [szyk 2:1] (3): Bo fie on ich być pánem frodze opowieda/ [...] Groźi głodem powietrzem/ groźi krwie rozlaniem *RejZwierz* 244v; *LatHar* 622, Aaa5. [*Ponadto w połączeniach szeregowych* 7 r.]

»powietrze i zaraza (a. zarażenie)« [szyk 1:1] (2): (*nagł*) Papielz y kxięźá ná każdą niedzielę ták tżáruié Wodę. (-) [...] Iż gdzieby kolwiek tą Wodą kropiono/ áby tám niebyło wżelkíey nietzyfłóści/ [...] niechay tám niebędzie Duch powietrza/ y zaráżenia *KrowObr* 71v; *Phil* 4.

Wyrażenie przyimkowe: »w powietrze« = *w czasie zarazy, podczas epidemii* (4): Abowiem/ zwłáfczchá w powietrze/ trzebá miárę w tych rzeczách mieć *SienLek* 13v; I to trunek dobry przeciw iádowi/ á owżem w powietrze/ garść száwlijey/ liścia bżowégo/ tylé ieżynowégo/ kóždego rowno warz w iálnym winie/ álbo w piwie wyfáłym/ wýp w tho tártégo imbiéru *SienLek* 157, S[ss]3v; *GostGosp* 146; [*BudDzieciokrzczeń* 107; Teraz w to powietrze ná wśi siedząc/ posłátem był fługę do Kráková ná wzwiády *JanWróz* 3].

Przen (5) :

Zwrot: »zachwycić powietrza« = *stracić siły, osłabnąć, zachowywać się tak, jakby się zachorowało na zarazę* (2): Konew Piwá z Imbiérem pod sóbą piáftuiąc/ Popijá fie kobiety/ fpołu fie czeftuiąc. Záchwyciłá powietrza odmieniłá mowę/ Zátacza fie po domu/ nárzeka ná głowę. *BielSat* C2 [*idem*] *BielRozm* 18.

Wyrażenia: »arryjańskie powietrze« = *nauka ariańska (z punktu widzenia katolików)* (1): A iż Konfántłowi [*errata zmienia: Konfántcyufzowi*] zachodne fię páńftwá po bráćie były doftály/ śmiał y tám Arryáńfkie powietrze/ fwą władzú zánośić. *SkarŻyw* 391.

»ruszony powietrzem [czego]« (1): Pánie IEzu Chryfće/ [...] Ráczże zleczyć/ przedźiwny cudotworco/ rużoną powietrzem rozlicznych namiętności [...] dużę *LatHar* 236.

Szereg: »zaraza i powietrze« (1): Dobrze też y ná te zabawy [*tj. grzechy*]/ iáko zarazy czálem fumnienia ludzkiego/ y duchowne iákies powietrza/ brác iákies lekárftwá/ y preferwátywy. *LatHar* 254.

5. *Stan pogody; aer, coelum Mącz, Cn; aura Vulg; spiritus, tempestas Mącz (34) : [Z ówczesnej prognozy pogody]* Według przyrodzenia znamienia [*tj. znaku zodiaku*] iafnośc/ albo defzcz Iafnośc/ a powietrze lubiezne. *FalZioł* V 55; Ciepło na powietrzu/ a wiatr z defzczem. *FalZioł* V 55v; Inclementia aeris, Twarde á cieźkies powietrze. *Mącz* 57a; Coelum varians, Nieftáteczne powietrze. *Mącz* 475d; Ventus operam dat, Mamy wiátr á pogodę po fwey woley, folguye nam powietrze. *Mącz* 483d, 21d, 449b.

W połączeniach szeregowych (2): Powietrze fuche Łyskanie/ trazkawicza/ grad. *FalZioł* V 55v; *RejPs* 218.

W charakterystycznych połączeniach: powietrze ciężkie, lubiezne, mgliste, miękkie, niestateczne, prawe, skromne, suche, twarde, wilgotne.

Wyrażenia: »ciche, spokojne powietrze« = *bezwietrzna pogoda; aura Vulg; silens spiritus Mącz (1:1):* I obrocił burzę iego w ciche powietrze *Leop Ps* 106/29; *Silentis spiritus dies, Spokoynego powietrza dzień. Mącz* 393a.

»czyste powietrze« (1): temperies coeli, Mierność powietrza/ prąwe/ czyłte mierniuchne powietrze. *Mącz* 443b.

»dobre powietrze« (1): Clementia coeli, Pogodá/ dobre powietrze. *Mącz* 57a.

»jasność na powietrzu, powietrza; jasne powietrze« = *bezchmurna, słoneczna pogoda* (3:2:1): Iańność powiethrza z rofami. *FalZioł* V 55; Iańność na powietrzu z wiatrem. *FalZioł* V 55, V 55 [3 r.], 55v.

»mierne (a. mierniuchne) powietrze; mierność powietrza, na powietrzu« = *aeris temperatio, temperies coeli* *Mącz* (2;2:1): Mierne powietrze a defzcz. *FalZioł* V 55v, V 55v; Aeris temperatio Mierność powietrza. *Mącz* 443b, 443b [2 r.].

»nawalne powietrze« = *burzliwa pogoda* (1): Wy zálę dziwne íprawy iego iáko ogień grad/ ínieg/ wiátr y ine kázde mglíste albo náwalne powietrze winnie wífyłcy maćie dáwác wielką chwałę iemu *RejPs* 218.

»powietrza, na powietrzu przemienność (a. zmienienie)« = *zmiana pogody* [szyk 2:2] (2:2): kto chce na powietrzu zmienienie/ albo ktorefzkokwiek [!] rzeczy: czas słuźny ku íprawowaniu potrzeb wiedzicz/ Aby było wiedziano iako tu na tey Figurze íełt wypíano [dalej objaśnienie symboliki i oddziaływania znaków zodiaku]. *FalZioł* V 49, V 54v, 55; Affectiones coeli, Przemieynóć [!] powietrza. *Mącz* 114c.

»powietrze wichrowate« = *wichura, huragan* (1): Turbo – Powietrze wychrowate. *Calep* 1094a.

»zasupienie powietrza« = *zachmurzenie, pochmurna pogoda* (1): Nubilum, Chmuráwá/ Záfupienie powietrza *Mącz* 252b.

Szereg: »powietrze albo pogody« (1): Otho wneth [*bestyja*] ofádziłá gory ony nowemi bluźnirftwy/ przywłáfczáiác rozliczne mocy ludziom vmárłym/ iáko y oni pirwłszy przywłáfczái/ Rochowi wrzody/ Apoloniey zęby/ Agácie powietrze álbo pogody *RejAp* 111v.

a. *Niepogoda, zła pogoda* (4) : bo ízáráncza nie bywa żywá dáley ná ziemi iedno przez pięć miełęcy/ od Kwietniá aż do Wrzełniá/ á potym iá mroz álbo y ine powietrze powárzy á poráží. *RejAp* 78v.

Szeregi: »deszcz albo powietrze« (1): Defzcz/ albo powietrze dlu^{go} trwáiące wedłóg znamioⁿ *FalZioł* V 55.

»powietrze, (a) niepogoda« = *calamitosum coelum, tempestas* *Mącz* (2): Calamitosum coelum, Powietrze á wielka niepogodá. *Mącz* 31a, 443d.

6. *Klimat; coelum (caelum) Miech, Mącz, Cn; aura Miech; aer Cn* (27) : Kto ije czołnek rano przed włzem iedłem á picciem, Then íe nie bogi niezdrowia/ ani niemoczy z wody czudzoziemłkiey/ ani z powietrza przemiennego. *FalZioł* V 59v; Iakoż tho widamy iz thez ludzie chocia z ciepłych krain przichodzą do zimnych, gdy íe iuż tham przyłóżą powiethrzu czudzemu tedy thak dobrze pijá y iedzą iako y oni czo íe tam zrodzili, to włzitko czyni odmienienie ich íkłádności dla ínłzego powietrza. *GlabGad* G3v; *SienLek* 2, S[ss]4v; Powietrzé iednoftáyné w Egipcie. *Oczko* [42]v; ále potopem P. Bog iuż napłował powietrzá/ y zdrowia ludziom íkroćil/ y długi wiek odiał *SkarŻyw* 271.

W charakterystycznych połączeniach: powietrze cudze, insze, jednostajne, przemienne.

Fraza: »powietrze [komu] (nie) służy« (2): *HistLan* D3v; Powietrze im nie służy/ ná ktore trafili *KmitaSpit* Cv.

Zwrot: »przemienić powietrze; powietrza (G) odmieniać; powietrze [komu] się odmieniło« = *przenieść się gdzie indziej, wyjechać, zwykle dla zmiany klimatu (1;1;1)*: *BielKron* 459v; Leniwey też łtárości łnadźby nie wądziło/ Gdyby łie iey powietrze indziej odmieniło. Bo ták łiedząc ná mieyfcu tym rychley zgrzybieie/ A łnadź gdzie indziej będąc rychley otrzeźwieie. *HistLan* D3; *StryjKron* A3v.

Wyrażenia: »ciepłe powietrze« = *łagodny klimat; aura mitis Miech (2)*: czemu ludzie w zimnich krainach zwłafzca ku połnoci bydłaci węczey iedzą, iako łą tatarzi/ łitwa/ łolaci/ niźli w ciepłych łtronach obywaiąci/ Iako łą franci, włofzy etc. Włzytko to czyni łprawa zimnego albo ciepłego powietrza. *GlabGad* G3v; *MiechGlab* 53.

»dobre ((na)lepsze), zdrowe (zdrowsze) powietrze« = *temperies Mącz, Calep, Cn; salubritas coeli (caeli) Mącz, Cn; mite coelum Miech; caelum bonum, salubritas aeris, temperies a. temperatura caeli Cn [szyk 6:2] (5:3)*: Augłstus [!] Cefarz chcąc okrutnoć Szwabow vikromić na łepřzim powietrzu, przeprowadził ie do ziemie Galliey *MiechGlab* 44; Mor tám [w Moskwi] nie bywa bo iest dobre powietrze *BielKron* 430, 283v, 459v; *Mącz* 366a; Wierębyř tám moęł wżyć powietrza zdrowłzego/ A teę tám práwie pokoy ná człeká łtárogo. *HistLan* D3v, D3v; *Calep* 1052b.

»powietrze mierne (a. mierniuchne); mierność powietrza« = *klimat łagodny, umiarkowany [szyk 3:2] (4;1)*: [Kolumbus] Napierwey przypłynął ná Wyłpy ktore zową Kánarye od wielkořci płow/ drudzy teę zową Fortunáte/ to iest łzczęřliwie od powietrza miernego. *BielKron* 440v; tá Kráiná [Kanchiet w Ameryce] obfita iesth we złoto/ w ptaki/ w bawełnę/ ma mierność powietrza/ lud dobry *BielKron* 444, 443, 445; (nagł) Ię y Powietrze iest przyczyną Zdrowia y Chorob. (-) Słufznoć y potrzebno człowieku mieřzkác ná powietrzu miernym/ gdzie nieiest wielkie gorąco *SienLek* 2.

»powietrze zimne« [szyk 1:1] (2): *GlabGad* G3v; Tákież teę niema być mieřzkánie w powietrzu zimnym/ bo thákie łepák gáři ciepł przyrodzone *SienLek* 2v.

»złe powietrze« = *klimat niekorzystny dla człowieka (1)*: A gdym łie rozniemoęł dobrowolnie/ mowił mi ię z wielkich połtow niemoc mam Rzekłem potym ię nie s tego/ ále zem ná złe powietrze z dobrego przyiechał. Kazał mi potym przemienić powietrze/ á iř do Kánonoru *BielKron* 459v.

Szereg: »powietrze i niebo« (1): gdym do Turek [...] záiáchał/ iębych zá morze pielgrzymuiąc/ nie tylko iedno powietrza/ y niebá odmieniał/ łtárałem łie o to [...] coby było z dobrą łławą łpolney Rzeczypolitey náłzey *StryjKron* A3v.

7. *Wiatr, często silny; wichura; tempestas Mącz, Calep; aura Vulg; spiritus Mącz; ventus Calag (24)*: Powietrze iest wiatrow wzburzenie, wałmobicie wod, á wyłufzanie ziemie. *BielŻyw* 136; Weřrzy potym ku gorze/ á chmury łie broią/ Rołtárgnione powietrzem/ ná poły łie dwoią. *RejWiz* 165v; Gdj będziefz wołác niech cię węc wyłwobodzą zebráni Bołłkowie twoi/ á włlyłthkie ony wiátr zániefie/ powietrze zábierze. *Leop Is* 57/13; Piłzą ná ten czás o tákim powietrzu ná morzu/ ię pod łáme obłoki okręty łkakály na wełłach *BielKron* 442v; Spiritus, Dech. Wiánie/ Powietrze/ Dęcie Wiátr. *Mącz* 408c; Eversa vi tempestatis quercus, Dąb od powietrza wywrócony. *Mącz* 488a, 269a; *KlonFlis* G2.

powietrze skąd [= z której strony świata] (1): Powietrze niemále bywa od polnoczy. *FalZioł* V 55.

W charakterystycznych połączeniach: *powietrze niemále; powietrze porwie, zabierze; od powietrza wywrocony; powietrzem roztárgniony.*

Frazy: »bodaj nas powietrze porwało« [*w formule magicznej, mającej uchronić przed niepomyślnym wiatrem*] (1): Mykayże ná zad [flisaku] [práwiwłzy łwe rzeczy/ Wiátry pułnocne [sprzyjające powracającym z Gdańska flisakom] miey ná dobrej pieczy. Klni fię: Bodáy nas powietrze porwało Námi miotáło. *KlonFlis* H3v.

»powietrze się przemieniło« = *zmienił się kierunek wiatru* (1): Gdy iuż dziefięć dni po morzu pływał: powietrze fię im przemieniło przeciw południowe^{mv} wiátru: y wftał z pułnocy wiátr/ á wzbudzi nawałności/ á ták fię rozigra morze *HistRzym* 11v.

»powietrze ucichło« = *wiatr przestał wiać* [szyk zmienny] (3): *OpecŻyw* 44; [Żeglarze] Pułzczáli lofy kimby fię tho dzyáło nyepzelpieczęńftwo [tj. gwałtowny wiatr na morzu]. Padł los ná Ionałzá [...]. Przeto iáwłzy go zá nogi y zá ręce/ wrzucili go w morze/ gdzie go nátychmiał Wieloryb połknął/ y wćichło im powietrze. *BielKron* 92; *SkarŻyw* 461.

»powietrze wstało (a. powstało)« = *zerwał się wiatr* [szyk zmienny] (4): gdy [Justynus] połtáwił moft ná przebywaniu przyrwy morfkiey/ á gdy powftáło powietrze á wełły łkakály ná moft/ kazał morze bić miotłą áby nie igrało. *BielKron* 117, 453; *HistRzym* 34v; Z łzalonem wiatrem burza y powietrze wftáło *WisznTr* 12.

Zwrot: »spuścić się na powietrze« = *zdać się na pomyślność wiatru* (1): Pálterz [...] Zá dákyty owce przedał/ A w okręt ich náładował: Y łpuścił fię ná powietrze/ Chcąc tám náleść zyłki lepfze. Owa fię morze wzburzyło/ Onę kogę zátopiło *BierEz* L4v.

Wyrażenia: »powietrze przeciwne« = *wiatr o kierunku przeciwnym do celu czyjejś żeglugi* (1): A gdyż iuż trzy dni od brzegu płynęli/ wftáło im powietrze przeciwne/ y przypędziło ie do tego miáftá w którym była iego [Grzegorza] Mátká *HistRzym* 34v.

»powietrze wdzięczne« = *lekki, przyjemny wiatr* (1): Aura. Lenior ventorum flatus – Powietrze, wdzecnę. *Calep* 116b.

»wielkie powietrze« = *wicher, huragan, zawierucha, sztorm; coeli intempestas, hiems Mącz* [szyk 2:1] (3): Rychło potym powietrze wielkie wftáło/ ták żelmy mnimáli pod fáme obłoki wzłátác ná wełłach morfkich/ gdzie nam czerzy Nawy wtonęły/ á drugie wiátr rozegnał rozno *BielKron* 453; Hyems etiam significat, Wielkie powietrze pochwyciel gdy fię łniég mróz/ defzcz wełpołek wiya. *Mącz* 160c, 443d; [y ludźye y żywioly y włzitko łtworzenie było mu przećywno/ bo powietrze wielkie dom iego [...] prze wroćyło [!]/ y piorun łyikawice popalił iego gumna *JanKoszŻyw* F2].

Szeregi: »powietrze i nawałność morska« (1): á gdzieby téż iuż ono powietrze/ y ona nawałność morłka łámá okręt wyróciła y zátopiła/ tedyć iuż nic áni po łtárlzym/ áni po łzyprze *OrzJan* 68.

»wiatr albo powietrze« (1): Von dem Wind/ oder Luftt bewegt werden. Od wiátru/ álbo od powietrza chwiać się. *Moveri vento. Calag* 545a.

*** *Bez wystarczającego kontekstu* (2) : Aura, Powietrze téż pogodá. *Mącz* 21a; *Tempestas* – Czas. Powietrzę. *Calep* 1053a.

[*Uwaga: granice między znaczeniami nie zawsze są ostre, zwłaszcza między znac. 2. a 3. oraz 3. a 4. i 5.*]

Synonimy: **1.** niebo, »niebo powietrzne«, rozciąg, rozciągnięcie, twierdza, utwierdzenie; **2.** przeciąg; **3.b.** mor, zaraza; **4.** epidemia, mor, zaraza, zarażenie; **5.** pogoda; **a.** niepogoda; **6.** klimat; **7.** wiatr.